PSYCHOPATHOLOGIE EN PSYCHOANALYSE

OPENBARE LES

GEHOUDEN BIJ DEN AANVANG ZIJNER WERKZAAMHEID ALS PRIVAAT-DOCENT AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN OP 1 NOVEMBER 1922

DOOR

Dr. F. P. MULLER
Arts voor Zenuw- en Zielsziekten

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN E. J. BRILL, LEIDEN
1922

PSYCHOPATHOLOGIE EN PSYCHOANALYSE

OPENBARE LES

GEHOUDEN BIJ DEN AANVANG ZIJNER WERKZAAMHEID ALS PRIVAAT-DOCENT AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE - LEIDEN OP 1 NOVEMBER 1922 -

DOOR

Dr. F. P. MULLER

Arts voor Zenuw- en Zielsziekten

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN E. J. BRILL, LEIDEN
1922

Zeer geachte toehoorders.

De geneesheer heeft niet de behandeling, hetzij van het zieke *lichaam*, hetzij van den zieken *geest* tot taak, maar van den zieken *mensch*; wanneer hij het lichaam behandelt, mag hij den geest niet veronachtzamen, noch omgekeerd het lichaam, wanneer hij den geest behandelt. Wie dit beginsel met mij onderschrijft, zal tevens met mij van meening moeten zijn, dat de ziektekunde van den geest evenzeer de aandacht van den geneesheer verdient als de ziektekunde van het lichaam.

Ik wil hier niet nagaan hoe het komt, dat niettemin bij de studie der geneeskunde verreweg het grootste deel van den tijd aan de studie van lichamelijke afwijkingen en de voorbereiding tot die studie wordt besteed en dat de behandeling van geestelijke afwijkingen voor een goed deel aan specialisten, die daar een bijzondere studie van hebben gemaakt, wordt overgelaten. Maar het zal U niet bezwaarlijk vallen in te zien, dat het volgen van het onderricht in de psychiatrie na het candidaats-examen aanvankelijk geen geringe moeilijkheden moet opleveren voor den student, die te voren zich nog nooit met vraagstukken op het gebied der psychologie en psychopathologie heeft bezig gehouden, vraagstukken die aan zijn denken geheel bijzondere eischen stellen. Ik wil daarom een poging doen in de leemte, die ten gevolge van het gemis dier beide vakken in de voorbereidende opleiding der aanstaande artsen bestaat, door het geven van een aantal lessen in de psychopathologie eenigermate te voorzien.

Geldt het aldus een proefneming, nog een andere zou ik daaraan willen verbinden. De belangstelling voor geestelijke afwijkingen neemt de laatste jaren ook buiten geneeskundige kringen steeds toe en derhalve bestaat ook onder de studeerenden in andere faculteiten dan die der geneeskunde wellicht hier en daar aan eenig onderricht op het gebied der psychopathologie behoefte. Ook aan zulk een behoefte zou ik gaarne met mijn lessen tegemoet willen komen.

Wanneer ik dan om genoemde redenen *theoretische algemeene psychopathologie*, zooals het voluit heet, wil gaan behandelen, heb ik daarmede bepaaldelijk een *algemeene ziektekunde van den geest* op het oog, die het overeenkomstige met betrekking tot den geest is, wat een *algemeene somatopathologie*, die men echter altijd kortweg *algemeene pathologie* noemt, voor het lichaam is. Ik versta dus onder algemeene psychopathologie geen *pathologische psychologie*, zooals men daar meermalen *wel* onder verstaat, in welk geval ik echter den naam *pathopsychologie* juister acht. Beide wetenschappen handelen tot zekere hoogte weliswaar over hetzelfde, maar vanuit verschillend gezichtspunt en dientengevolge volgens een geheel andere indeeling. De pathopsychologie is de *psychologie* van den geestelijk gestoorden mensch en leert ons de afwijkingen kennen, welke zijn psychische functies tegenover die van den geestelijk niet gestoorden vertoonen. De psychopathologie is de *pathologie* van den geestelijk gestoorden mensch en moet ons leeren, wat wij onder een geestelijke stoornis hebben te verstaan, wat wij in haar hebben te zien en hoe zij ontstaat en verloopt. Voor haar zijn psychologie en pathopsychologie hulpwetenschappen. Daarom zal ik het gebied van deze ook meermalen moeten betreden, al zal hoofdzaak voor mij zijn door middel van een oriëntatie langs den weg der psychopathologie eenig begrip van geestelijke afwijkingen te verschaffen.

Met dit voornemen bezield moet ik mij echter de

netelige vraag stellen, of ik niet voorbarig ben met een algemeene psychopathologie als door mij bedoeld te willen geven. Ik moet mij afvragen, of het reeds mogelijk is verder te gaan dan een algemeene symptomatologie, zonder dat men al te zeer door de onzekerheid en het verschil van meening, die ten opzichte van de vraagstukken waarvoor men komt te staan, heerschen, in de vorming van een behoorlijk geheel wordt belemmerd. Want men moet niet vergeten, dat wij ons hier op een wetenschappelijk gebied bevinden, dat in een nog zeer jeugdig stadium van ontwikkeling verkeert. Nog omstreeks een kwart eeuw geleden noemde WERNICKE het een gebied dat in zijn ontwikkeling achtergebleven was en thans nog op een standpunt stond, als ongeveer vóór een eeuw de geheele overige geneeskunde. Wanneer wij dan bedenken, dat de leer welke diezelfde WERNICKE over de zielsziekten verkondigde, thans in hoofdzaak nog slechts historische waarde heeft, moeten wij wel duidelijk beseffen, dat het gebied waarop wij ons bevinden, meer overeenkomst heeft met een vulkaan, die gedurig zijn krater wijzigt, dan met een rots van graniet, die nog alleen aan zeer langzame veranderingen onderhevig is. Wanneer ik dan desniettegenstaande de meening ben toegedaan, dat in de laatste jaren een zekere voorraad kennis van blijvende waarde zich tot een kern heeft gevormd, waaromheen de psychopathologie zich verder ontwikkelen kan, acht ik het mijn taak uiteen te zetten waarop die meening steunt.

Wanneer een geneeskundige wetenschap bij alle andere in ontwikkeling ten achter is geraakt, is het van belang daar de oorzaken van te weten, ook om na te gaan, of zij ook nu nog aan de ontwikkeling in den weg staan. In de eerste helft der vorige eeuw heerschten omtrent de zielsziekten nog vrij algemeen opvattingen die deze aandoeningen buiten het eigenlijke gebied der geneeskunde plaatsten. Men rekende

haar min of meer tot het gebied der wijsbegeerte te behooren. Men putte geen kennis uit het onderzoek van lijders, doch fantaseerde op grond van vooropgezette meeningen. Bij de bespiegelingen waarin men zich placht te verdiepen, ging men met name van het denkbeeld uit, dat men door eigen schuld krankzinnig werd; in krankzinnigheid zag men een straf voor begane zonden. De lichamelijke afwijkingen waarmede men de zielsziekten gepaard zag gaan, verklaarde men als gevolgen der geestelijke stoornissen.

Eerst gaandeweg moesten dergelijke opvattingen het veld ruimen voor de meening dat zielsziekten hersenziekten waren, een meening die overigens in het geheel niet nieuw was, daar zij reeds door HIPPOCRATES was verkondigd. Deze meening bracht mee, dat nu de lijders aan zielsziekten evengoed voorwerp van geneeskundig onderzoek werden als andere zieken. Daar men de oorzaak van hun lijden in aandoeningen der hersenen zocht, legde men zich ijverig op het onderzoek van deze toe. Daaraan heeft de anatomie der hersenen het grootendeels te danken, dat zij het tot de tegenwoordige belangrijke mate van ontwikkeling heeft gebracht. De psychopathologie werd echter tegelijkertijd in haar ontwikkeling geremd. Want de geestelijke afwijkingen werden als bijzaak beschouwd. Zij konden nog slechts van belang zijn, in zooverre zij als symptomen van bepaalde hersenziekten de diagnose van deze mogelijk maakten, en een psychopathologie die meer was dan een symptomatologie, had geen zin.

De pathologische anatomie der hersenen verschafte echter op den duur onvoldoende bevrediging waar het gold tot een recht begrip der zielsziekten te geraken. Niet alleen dat het zaak was den levenden lijders hulp — en wel niet slechts in den vorm van geneesmiddelen — te brengen bij hun abnormalen geestelijken toestand, zoodat men behoefte aan inzicht in dezen gevoelde, doch het resultaat van het onder-

zoek der hersenen van een belangrijk deel der lijders viel bovendien negatief uit. Het was dus noodig de lijders aan zielsziekten ook psychologisch te onderzoeken.

Ook nu onderging echter de psychopathologie nog een remmenden invloed, die van den kant der hersenanatomie kwam. Want de onderzoeker werd in zijn opvattingen van psychologie beheerscht door anatomische voorstellingen. De associatie-psychologie, die in het geestelijk leven slechts een aaneenrijgen van waarnemingen en herinneringsbeelden, die deze hadden nagelaten, zag, werd aan de psychopathologie ten grondslag gelegd en dat dankte zij stellig voor geen gering deel aan de overeenkomst, die men meende te bespeuren tusschen het microscopisch beeld der hersenstructuur: het door vezels verbonden zijn der gangliëncellen, en het beeld dat de associatiepsychologie van den geest ontwierp. Aan deze associatiepsychologie, zij het dan later in een ietwat verbeterden vorm door de toevoeging der affectiviteit, zijn de psychiaters nog blijven vasthouden, toen de psychologie reeds lang verdere ontwikkelingsphasen doorloopen had, zoodat de psychologen niet ten onrechte over hun achterlijkheid konden klagen.

Nog op andere wijze stoorden anatomische voorstellingen de psychopathologie in haar ontwikkeling. In een tijd dat het materialisme hoogtij vierde en men het een groote dwaasheid vond zich met vraagstukken van wijsgeerigen aard bezig te houden, zooals de vorige eeuw heeft gekend, viel het den onderzoekers moeilijk, het onderscheid tusschen het geestelijke en het stoffelijke voldoende in het oog te houden. Daarbij waren geestelijke verschijnselen slechts van volkomen bijkomstigen aard: epiphaenomenen, welke het zaak was met zoo min mogelijk omslag tot hun stoffelijke oorzaak te herleiden. Zoodoende kon het gebeuren, dat geschooldheid op natuurwetenschappelijk gebied niet belette dat het

tot de vorming van zoogenaamde hersenmythologieën kwam, die haar ontstaan dankten aan de naieve wijze waarop men de anatomie tot verklaring van het geestelijk leven misbruikte.

De psychopathologie had derhalve om verder uit te groeien noodig, dat de onderzoekers zich in zuiver psychologisch denken schoolden en dat zij de ontwikkeling der psychologie beter volgde. De psychologie kreeg echter van de psychiaters het verwijt te hooren, dat zij haar zoo weinig opleverde wat dienen kon om tot een beter inzicht in het wezen der zielsziekten te geraken. Dat verwijt trof vooral de experimenteele psychologie. Deze had, hoe belangrijk de uitkomsten der veelvuldige proefnemingen ook mochten zijn, slechts tot de grenzen van den geest gevoerd, als ik het zoo uit mag drukken. Het lag in den aard van het experiment, dat het de geestelijke werkzaamheid aan banden legde en aldus met betrekking tot de productiviteit van den geest weinig inzicht kon verschaffen. Omtrent het fantasie-leven van den mensch gaf het bitter weinig opheldering en juist dat was het, dat bij de stoornissen van den geest zoo op den voorgrond trad. Voor haar verdere ontwikkeling had de psychopathologie methoden van onderzoek noodig, die kennis omtrent dat fantasieleven konden verschaffen.

Intusschen deden zich nog andere moeilijkheden voor. Een redelijke indeeling in ziekte-eenheden leverde ten aanzien van de zielsziekten groote bezwaren op. Nadat allerlei indeelingen beproefd waren, gelukte het eerst omstreeks het begin dezer eeuw aan Kraepelin een wijze van indeeling te vinden, die aan de behoefte om de ziektegevallen te determineeren meer algemeen wist te voldoen. Te voren placht men slechts toestandsbeelden te onderscheiden, die men naar de meest bij hen opvallende symptomen benaamde. Kraepelin spreekt hier van een neiging

tot vermenging van toestanden en ziekten, die onze klinische ontwikkeling zoo hinderlijk is geweest. Hij was van meening, dat aan iedere oorzaak die in staat was een psychose te doen ontstaan, een bepaald ziekteproces beantwoordde, als uitdrukking waarvan wij haar verschijnselen en haar geheelen ontwikkelingsgang aan mochten zien. Uit het toestandsbeeld zouden wij in staat zijn het ziekteproces te herkennen, dat het teweeggebracht had.

Toen deze denkbeelden ingang vonden, beteekende dat een belangrijken vooruitgang, al bleek hun volkomen verwezenlijking op vele bezwaren te stuiten. In plaats van met de beschrijving van symptomencomplexen genoegen te nemen, zette men er zich toe zoo volledig mogelijke ziektegeschiedenissen samen te stellen, ten einde tot de diagnose van een bepaalde ziekte-eenheid in staat te zijn en om materiaal te verkrijgen, op grond waarvan men uit zou kunnen maken in hoeverre de door KRAEPELIN gemaakte indeeling juist was, dan wel verbetering behoefde. Zoodoende leerde men den geheelen levensloop van tal van lijders tot in bijzonderheden kennen, waardoor de kennis van de ontwikkeling en het verloop der zielsziekten aanmerkelijk werd verruimd. Door aan dergelijke klinische onderzoekingen een pathologisch anatomisch onderzoek aan te laten sluiten, trachtte men anatomische afwijkingen te leeren kennen, die voor de verschillende ziekte-eenheden karakteristiek waren.

Alleen reeds wegens den prikkel tot nauwkeurig onderzoek, dien hij verschaft, behoeft de strijd om de diagnose nog geen onvruchtbaar werk te zijn, al mag later blijken dat de strijd ziekte-eenheden betrof, die ten onrechte werden aangenomen. Dat mag men wel bedenken, nu andere inzichten dan die van KRAEPELIN baanbreken. Dat zijn indeeling verbetering behoefde, werd al spoedig door JELGERSMA aangetoond. Van groote beteekenis is de scheiding die hij door-

voerde tusschen *kiempsychosen* en *intoxicatiepsychosen*. Terwijl bij een deel der lijders aan geestelijke stoornissen anatomische afwijkingen in de hersenen werden gevonden, die in oorzakelijk verband met die stoornissen konden worden gebracht, ontbraken zij bij een ander deel. Overeenkomstig daarmede zag men bij het eene deel op den duur een dementie zich ontwikkelen en bij het andere deel, niettegenstaande het lijden jaren lang duurde, een dementie uitblijven. Nu en dan was het bij dat eene deel mogelijk vast te stellen wat een vernietigenden invloed op het hersenweefsel had uitgeoefend; door grof geweld, door gezwelvorming, door vergiften die van buiten in het lichaam waren gekomen, door stoornissen in de stofwisseling zich daarin hadden gevormd, of wel door micro-organismen daarin waren voortgebracht, kon hersenweefsel worden te gronde gericht. In andere gevallen, waar de oorzaak niet kon worden vastgesteld, was het aannemelijk dat een of ander gif niettemin de oorzaak was. Al deze gevallen behoorden tot de groep der intoxicatiepsychosen, waartoe dus ook gevallen gerekend werden, die feitelijk niet door een intoxicatie waren veroorzaakt. Tegenover deze gevallen stonden zulke, die slechts konden worden toegeschreven aan een versterking van bepaalde eigenschappen, die ook de geestelijk normale mensch bezat, zoodat dan ook geleidelijke overgangen tusschen toestanden die nog binnen de grenzen van het normale vielen, en de meest uitgesproken psychotische toestanden konden worden aangetoond. Op ongunstige omstandigheden die zich gedurende het leven voordeden, reageerde de psyche van den eenen mensch geheel anders dan die van den anderen, en de een verdroeg veel meer, eer er van geestelijke stoornissen bij hem sprake was, dan de ander. Dat kon slechts aan een verschil in aanleg worden toegeschreven, en de psychosen die aldus uit een aanleg voortkwamen, vormden de groep der kiempsychosen.

Deze kiempsychosen onderscheidden zich ook, zooals JELGERSMA aantoonde, hierin van de intoxicatiepsychosen, dat zij in elkaar konden overgaan, terwijl zij ook gelijktijdig bleken voor te kunnen komen. Zij vormden dus een gebied, waarop de grenzen tusschen de ziekte-eenheden niet scherp te trekken waren. Later bracht JELGERSMA bovendien nog deze aanvulling in zijn theorie, dat de kiempsychosen onderling niet gelijkwaardig waren in zooverre één daarvan, de manisch-depressieve psychose, een meer onmiddellijke organische oorzaak had dan de andere, daar zij tot een versterking van de stofwisseling in de hersenen kon worden herleid; zij was slechts een versterking van de neiging tot periodieke wisselingen in stemming, waaraan iedereen ingevolge de intensiteitsschommelingen dier stofwisseling onderhevig was. Manisch-depressieve verschijnselen konden derhalve algemeen worden aangetroffen en zich bij de verschijnselen van alle overige psychosen voegen.

Een indeeling der kiempsychosen was dus betrekkelijk kunstmatig en zij kon dan ook van uit andere gezichtspunten op andere wijze geschieden. Zoo heeft FREUD op dit gebied een geheel andere indeeling gemaakt. In de practijk bleek het herhaaldelijk zeer moeilijk de gevallen onder te brengen. Daarbij kwam de vraag, of een aantal gevallen van schizophrenie niet eveneens in de groep der kiempsychosen thuis behoorden en van gevallen van dementia praecox, die werkelijk op een intoxicatieproces berustten, moesten worden onderscheiden.

Deden de moeilijkheden om in de practijk een differentieel-diagnose door te voeren afbreuk aan de waarde eener indeeling der psychosen, ook op andere gronden trachtte men aan te toonen, dat de psychopathologie weinig met het vaststellen van ziekte-eenheden won. JASPERS stelde in het licht, dat men feitelijk ziekte-eenheden op grond van ziekteprocessen der hersenen vaststelde, op grond dus van lichamelijke

afwijkingen, en dat daarmede de ziekte-eenheid in plaats van een *psychopathologisch* een *neurologisch* begrip werd. Naar zijn meening zou een toekomstige specieele psychiatrie naast de schilderingen der organische hersenziekten, der vergiftigingen, enz. uitsluitend „in Einzelforschung gewonnene Typen reihenweise nebeneinander stellen".

Gaf JASPERS aldus een nieuwen weg voor het onderzoek aan, andere onderzoekers lieten zich door vondsten die de laatste jaren met betrekking tot de stoffelijke oorzaken der zielsziekten gedaan werden, zoodanig beïnvloeden, dat zij — het boek van JUSTSCHENKO „Das Wesen der Geisteskrankheiten" legt daar getuigenis van af — in die oorzaken het wezen der zielsziekten meenden te vinden. Is het op zichzelf reeds een ongerijmdheid het *wezen* van een geestelijke aandoening in iets stoffelijks te willen zoeken, zoo mag het overigens ook zijn nut hebben er tegenover dergelijke onderzoekers, die de stoffelijke oorzaken voor de primaire en de geestelijke voor slechts secundaire houden, op te wijzen, dat wij herhaaldelijk juist in de onmogelijkheid verkeeren om uit te maken welke oorzaak primair en welke secundair is. Wanneer wij met een kiempsychose te doen hebben en de oorzaak ten slotte in een aanleg zoeken, is de vraag van welken aard die oorzaak is, er een die op metaphysisch gebied thuis behoort, want het zal van het wijsgeerig standpunt dat men inneemt afhangen, of men den aanleg van iets geestelijks voor geestelijk of stoffelijk of wel als iets dat „aan gene zijde van geest en stof" ligt, zal houden. Bij aandoeningen waarbij een intoxicatie in het spel is, geraakt men echter reeds in moeilijkheden vóór men nog tot een dergelijke vraag naar de „laatste dingen" is doorgedrongen.

Zoo weten wij bij lijders aan de zoogenaamde ziekte van Basedow over het geheel niet uit te maken, of zij de stoornissen van hun gemoedstoestand oor-

spronkelijk aan de verhoogde functie der schildklier te wijten hebben, dan wel de laatste oorspronkelijk het gevolg is van gemoedsaandoeningen, doch weten wij alleen te zeggen dat beide afwijkingen elkaar in de hand werken. Bij lijders aan stofwisselingsziekten — de jicht is er een mooi voorbeeld van — verkeeren wij menigmaal in hetzelfde geval, dat wij voor een onoplosbare vraag staan als die wat of er eerder is: de kip of het ei. Bij aandoeningen van hart en bloedvaten, van maag en darm kan het ook onduidelijk zijn, of de begeleidende afwijkingen van den gemoedstoestand een primaire dan wel een secundaire beteekenis hebben.

Zelfs wanneer een vergift als genotmiddel van buiten af in het lichaam is gebracht, kunnen wij in twijfel zijn in hoeverre wij de afwijkingen die de lijder vertoont, als gevolgen van een misbruik van het genotmiddel hebben op te vatten, dan wel als uitingen van een abnormalen geestelijken toestand, waarvan het misbruik zelf ook een uiting is. Ik denk hier aan gevallen van alcoholisme en morphinisme, van misbruik van koffie, van excessen in het rooken en dergelijke. Ik herinner mij het geval van een man, die van 's ochtends vroeg als hij nog in bed lag, tot 's avonds laat als hij zich weer ter ruste had begeven, rookte: getuige de tallooze bruine plekken in den houten vloer om zijn ledikant, die daarin door weggeworpen eindjes sigaret gebrand waren. Hij zou eens honderd sigaretten en een andere maal zelfs — het lijkt onmogelijk — honderd sigaren op één dag gerookt hebben; hij rookte voor de aardigheid wel eens drie sigaretten tegelijk. Hij vertoonde een aantal typische verschijnselen van chronische nicotinevergiftiging, zooals duizeligheid, hartkloppingen, beven en misselijkheid. Maar daar doorheen mengden zich afwijkingen die uit een abnormaal karakter voortsproten. Hij koesterde een hevigen wrok tegen een anderen man en vreesde dien te ontmoeten, daar hij

meende dat hij zich dan wellicht niet zou kunnen beheerschen en in staat zou zijn hem te vermoorden; hij droomde reeds dat hij dat deed. Hij legde niet alleen in het rooken een neiging tot excessen aan den dag, doch had het ook in het wielrijden gedaan, toen hij met een onzinnige snelheid placht te fietsen.

Wij hebben dus niet te verwachten dat wij door een herleiding tot primaire oorzaken tot meer inzicht in het wezen der geestelijke stoornissen zullen geraken. Het is veeleer de wisselwerking tusschen een groot aantal factoren van geestelijken en van stoffelijken aard, die altijd weer op den voorgrond treedt, en daarom moet de weg tot meerder inzicht voeren over een vermeerdering van onze kennis van die factoren, zoowel als van den invloed dien zij op elkaar uitoefenen. Daaruit blijkt de gelijkwaardigheid der psychopathologie, die van den kant van den geest tracht door te dringen, met de somatopathologie, die dat van den kant van het lichaam probeert.

Ik heb gepoogd in een korte schets weer te geven, wat de ontwikkeling der psychopathologie mijns inziens voornamelijk heeft belemmerd, en wil thans thans trachten aan te toonen, dat de ontdekking van nieuwe wegen van onderzoek haar sedert eenigen tijd in staat stelt zich veel ruimer te ontplooien, dan zij ooit heeft gekund.

De pogingen om differentieele diagnoses tusschen ziekte-eenheden te maken hadden een uitgebreid materiaal aan uitingen van alle mogelijke lijders bijeengebracht, maar over het geheel was men niet verder gekomen dan een bijeenzamelen en was men er niet in geslaagd die uitingen ook eenigzins te begrijpen. Het groote werk over psychiatrie, dat KRAEPELIN heeft geschreven, bevat talrijke opsommingen van de vreemde gedachten en zonderlinge handelingen der lijders aan verschillende zielsziekten en van den wonderlijken inhoud hunner hallucinaties. Men kan

den ijver bewonderen, waarmede dat alles kennelijk bijeen is gegaard, maar men komt teleurgesteld uit, wanneer men bij al die curiositeiten eenige verklaring verwacht. Men dacht trouwens langen tijd niet aan de mogelijkheid van een verklaring, die aan zou toonen wat hier de zin van een schijnbaren onzin was. Men zag in de uitingen der zieken de uitdrukking van de ontreddering, die een hersenaandoening in den samenhang der associaties teweeg had gebracht.

Dat wij daar thans geheel iets anders in hebben leeren zien, dat het ons mogelijk is geworden de gedachten te leeren kennen, die zich achter de verwarde uitingen der lijders verbergen, dat hun zieleleven voor ons meer en meer begrijpelijk is geworden, danken wij aan Freud. Hij en degenen die geheel of slechts gedeeltelijk, zooals bijv. Bleuler, in zijn voetsporen zijn getreden, hebben de psychopathologie hervormd tot een wetenschap van het abnormale geestelijke leven.

Om dat te kunnen doen, hebben zij nieuwe wegen moeten inslaan. Ik heb reeds gezegd dat de psychopathologie voor haar verdere ontwikkeling methoden van onderzoek noodig had, die kennis omtrent het fantasie-leven konden verschaffen. In al die uitingen welke Kraepelin opsomt, treedt de fantasie der lijders aan den dag en over het geheel komt men bij het onderzoek van geestelijke stoornissen altijd weer bij het fantaseeren der lijders terecht. Wij dienden dus te weten te komen, wat tot dat fantaseeren dreef, hoe het in zijn werk ging, in welke vormen het zich uitdrukte en hoe het gefantaseerde zich aan dengene die het gevormd had, voordeed. Dit laatste tracht een bijzondere wetenschap, de *phaenomenologie*, ons te leeren; haar methode is de phaenomenologische beschrijving en op pathologisch gebied poogt zij daarmede uit te maken, in hoeverre in geval van geestelijke stoornissen in het bewuste zieleleven qualitatieve afwijkingen van het normale voorkomen. Zij heeft zich reeds als onmisbaar voor een verdere ontwikkeling

der psychopathologie leeren kennen, doch daar zij slechts beschrijvend en nooit verklarend te werk kan gaan, kan zij omtrent de wordingsgeschiedenis van geestelijke stoornissen geen opheldering verschaffen. Daarom laat ik haar hier verder buiten beschouwing.

Het overige dat wij omtrent het fantaseeren te weten moesten komen, maakt deel uit van een geestelijk gebeuren dat grootendeels onbewust plaatsgrijpt. In de *psychoanalyse* waarvan FREUD de grondlegger is, hebben wij echter een methode er kennis van te verkrijgen.

De psychoanalyse heeft te zeer aan kritiek blootgestaan, dan dat ik daar stilzwijgend geheel aan voorbij kan gaan. Aan den anderen kant laat de beschikbare tijd niet toe, dat ik hier mijn standpunt ten aanzien van de psychoanalyse, al is het maar beknopt, uiteenzet. Dat zou trouwens in zooverre ook overbodig zijn, als ik het hier slechts over de psychoanalyse als methode van onderzoek en eenige daarmede verkregen resultaten van algemeenen aard heb, en noch over de psychoanalyse als methode van behandeling, noch over de gezamenlijke theorieën, die naar aanleiding van het vele dat door middel van psychoanalyse verkregen is, zijn opgebouwd. Ik zal mij er daarom toe beperken, slechts enkele gronden aan te geven, waarop mijn overtuiging dat de psychoanalyse voor het psychopathologisch onderzoek van hooge waarde is, steunt.

Het eigenaardige van den strijd over de psychoanalyse is, dat de voorstanders zich op ervaring beroepen en dat de tegenstanders daar niet eveneens ervaring tegenover stellen, doch trachten aan te toonen dat datgene, wat de voorstanders ervaring noemen, dien naam niet verdient. De strijd wordt daarmede verplaatst naar terreinen, waarop men reeds lang voordat er van psychoanalyse sprake was, streed zonder het eens te worden.

Zoo heeft men er al lang te voren over gestreden of het *psychische* zich tot het *bewuste* beperkte, dan wel ook een *onbewuste* omvatte. Is er echter geen onbewuste, dan is psychoanalyse een onmogelijkheid, want het is het bewust maken van dat onbewuste. Voor een deel is het slechts een strijd over definities, waarbij o. a. de dubbele beteekenis waarin de term *onbewuste* gebezigd wordt, verwarring sticht. Afgezien daarvan is het echter onmogelijk te ontkennen, dat datgene wat ons bewust wordt, afhankelijk is van allerlei dat ons daarbij niet bewust wordt, tenzij wij allen samenhang in het geestelijk gebeuren zouden willen ontkennen. Dat zou echter in al zijn consequenties doorgevoerd tot opvattingen voeren, die nog veel vreemder zijn dan die, waartoe een solipsisme leidt.

Wij stellen dus het bestaan van een samenhang voorop en vinden dan o. a. het volgende. Wanneer wij de slotsom eener redenatie begrijpen, al is slechts het eind van deze ons bewust, dan nemen wij aan, dat dat begrijpen mogelijk is, omdat het reeds onbewust geworden gedeelte nog invloed op ons denken heeft. De stemming waarin iemand verkeert, zou voortdurend moeten wisselen, indien zij uitsluitend van datgene afhing, wat achtereenvolgens bewust is. Dat echter een of andere stemming herhaaldelijk voortduurt, zonder dat datgene waaraan wij haar toeschrijven aldoor bewust is, noopt ons aan te nemen, dat het nog onbewust bestaat ten tijde dat het niet meer bewust is. Wanneer wij dezen gedachtengang voortzetten, komen wij tot de gevolgtrekking dat datgene wat ons bewust wordt, een afhankelijkheid verraadt van een geheelen geestelijken opbouw, die ons grootendeels onbewust is.

Men heeft echter gemeend van deze dingen een andere verklaring te moeten geven. Al dat onbewuste geestelijke zou in waarheid niet bestaan, doch in plaats daarvan zouden stoffelijke disposities, die met

bewustzijnsprocessen gepaard gaande stoffelijke processen hebben nagelaten, hun invloed op volgende bewustzijnsprocessen doen gelden. Met deze volstrekt willekeurige vervanging van iets geestelijks door iets stoffelijks heeft men voor iets begrijpelijks iets volslagen onbegrijpelijks in de plaats gesteld. Want wij kunnen wel begrijpen dat wij een redenatie volgen kunnen, omdat de inhoud van het betoog in zijn geheel en derhalve iets geestelijks ons denken blijft beïnvloeden, doch niet dat zulks mogelijk is doordien in de groepeering van eiwitmoleculen of iets dergelijks een verandering is opgetreden.

Dat men er toch de voorkeur aan heeft gegeven onze geheele geestelijke organisatie voor stoffelijk te verklaren, ligt in den grond der zaak hieraan, dat men, wanneer men zich een denkbeeld tracht te vormen van dingen op psychisch gebied, zich niet voldoende vrij weet te maken van voorstellingen die alleen voor het physische passen. Feitelijk komt men niet los van de naieve materialistische voorstelling, dat de hersenen bewustzijnsverschijnselen op overeenkomstige wijze voortbrengen als de nieren urine. Omdat men zich de betrekking tusschen ons stoffelijk en ons geestelijk organisme op dergelijke eenvoudige wijze voorstelt als die tusschen een orgaan en zijn afscheidingsproduct, weet men met een onbewust voortduren van iets geestelijks geen weg; men kan zich voorstellen dat de voortgeleiding van prikkels door de hersenen met een opeenvolging van bewustzijnsverschijnselen gepaard gaat, die met de voortschrijding van het prikkelingsproces even snel weer verdwijnen als zij gekomen zijn, en kan zich wel iets stoffelijks voorstellen dat blijft, zooals een dispositie, maar niet iets geestelijks van blijvenden aard. In plaats van nu in te zien dat derhalve de betrekking tusschen het geestelijke en het stoffelijke anders moet zijn, dan men zich voorstelt, en wellicht onvoorstelbaar is, construeert men een psychologie, die zich

aan die wijze van voorstellen aanpast, al maakt die psychologie het geestelijk gebeuren onbegrijpelijk in stede van begrijpelijk en al voert zij tot een volslagen miskenning van den menschelijken geest. Het spreekt echter vanzelf, dat een hypothese aangaande de betrekking tusschen het geestelijke en het stoffelijke alleen dan waarde heeft, wanneer zij rekening houdt met onze kennis van het geestelijke en het lichamelijke beide.

Komen wij dus tot het besluit dat het onbewuste en daarmede het materiaal voor de psychoanalyse aanwezig is, omgekeerd kunnen wij zeggen dat de psychoanalyse door hetgeen zij voor den dag brengt, het bestaan van het onbewuste aantoont. Zij heeft ons geleerd dat de mensch tal van fantasieën voortbrengt, zonder dat hij zich er van bewust is. Op andere wijze is dat onlangs door Jelgersma op grond van een onderzoek over wekdroomen aangetoond; deze — en waarschijnlijk ook alle andere droomen, zooals hij ons duidelijk maakt — duren hoogstens enkele seconden en derhalve kunnen wij niet aannemen dat de dikwijls groote rijkdom aan fantasieën, die dan te voorschijn komt, tijdens het droomen voortgebracht wordt, doch moeten wij onderstellen dat al die fantasieën onbewust te voren zijn gemaakt en nu op eenmaal, gedurende den overgang van den slapenden in den wakenden toestand, ons bewust worden.

Deze nieuwe theorie over het droomen doet ook op het wakende leven een eigenaardig licht vallen. De arbeid die met het geordende denken gepaard gaat, bestaat kennelijk veel meer in een onderdrukken dan in een bewust maken van gedachten. Dat voert ons meteen tot een tweede vraag van welker beantwoording afhangt, of men psychoanalyse voor al dan niet mogelijk houdt, de vraag of er een *verdringing* plaats heeft. Want psychoanalyse is niet het te voorschijn brengen van het onbewuste zonder meer, doch van

het verdrongen onbewuste, dat eerst na het overwinnen van een weerstand bewust vermag te worden.

Wanneer men de verdringing ontkent, moet men aannemen dat het bewust worden van het onbewuste er slechts van afhangt, of iets bewust wordt dat er in associatief verband mee staat. Indien het onderwerp slechts werd aangeroerd, zouden wij ons even gemakkelijk alles moeten herinneren wat wij als vernederend voor onszelf ondervinden of wat ons waarom dan ook bijzonder pijnlijk aandoet, als datgene wat ons aangenaam aandoet of onverschillig laat. Ik geloof dat ik veilig mag zeggen, dat reeds buiten de psychoanalyse de ervaring het tegendeel leert. De psychoanalyse is echter uit den aard der zaak slechts in staat de verdringing en den weerstand tegen het bewust worden van het verdrongene op de juiste waarde te leeren schatten.

Wanneer men *onbewuste* en *verdringing* beide aanneemt, dient men in beginsel de psychoanalyse als een noodzakelijkheid te aanvaarden, wil men inderdaad den menschelijken geest leeren kennen. Men kan er dan nog slechts over strijden, hoe zij moet worden toegepast ten einde werkelijk betrouwbare resultaten op te leveren. Degenen die de psychoanalyse bestrijden, moet men dus verdeelen in zulke die haar ongerijmd vinden, omdat zij het onbewuste of de verdringing niet aannemen, en zulke welke enkel de psychoanalyse, zooals zij wordt toegepast, ondeugdelijk vinden. Van de bestrijders die hiertoe gerekend moeten worden, kan men echter eischen, dat zij niet slechts de bestaande methoden afbreken, doch haar helpen te verbeteren, en vooral, dat zij zich niet tot bespiegelingen beperken in hoeverre bij de resultaten der psychoanalyse van ervaring sprake is, doch dat leeren te beoordeelen door haar zelf practisch te beoefenen. Voor de voorstanders der psychoanalyse in haar tegenwoordige vormen dient de kritiek der tegenstanders, hoe onwelwillend die

ook veelal is en van hoeveel onkunde omtrent de psychoanalyse die ook dikwijls blijk geeft, een aansporing te zijn om zelf uiterst kritisch te werk te gaan bij de beoordeeling der resultaten en daarbij steeds FREUD zelf zich tot voorbeeld te nemen, die niet schroomt zijn meening te wijzigen wanneer een verklaring van de feiten daartoe noopt. Bovenal moet men steeds indachtig zijn, dat voor een behoorlijke kennis van de psychoanalyse en de problemen die zij oplevert, een ernstige studie van jaren noodig is. Zij is volkomen ongeschikt voor een soort psychologie voor de huiskamer, die men wel geneigd is ervan te maken.

De uitkomsten die het psychoanalytisch onderzoek tot nog toe heeft opgeleverd, plegen bij een eerste kennismaking zeker wantrouwen te wekken, omdat zij in zoo hooge mate afwijken van de gangbare meening. Wat echter vooral vertrouwen wekt bij degenen die er een dieper gaande studie van maken, is de overeenstemming tusschen de uitkomsten op zeer uiteenloopende gebieden. De psychoanalyse leert ons de symboliek waarin het primitieve denken zich uitdrukt, kennen en die is telkens weer dezelfde, onverschillig of wij met een droom, met de uitingen van een krankzinnige, met mythen, met gebruiken van volken die op een lagen trap van ontwikkeling staan, met hier en daar bij het volk aangetroffen liedjes dan wel met kunstvoortbrengselen van allerlei aard te doen hebben. De fantasieën die door symbolen gecamoufleerd worden, vertoonen eenerzijds in hun bijzonderen inhoud belangrijke individueele verschillen, maar anderzijds bestaat een treffende overeenkomst in den algemeenen aard der wenschen tot welker vervulling die fantasieën dienen. Verscheidene menschen weten, zonder van te voren over de beteekenis die bepaalde symbolen kunnen hebben, te zijn ingelicht, aanstonds te zeggen wat de symbolische

beteekenis hunner droomen is. De symboliek van straatliedjes wordt door de groote massa begrepen. In de waandenkbeelden van krankzinnigen, in delirante toestanden en ook in de droomen van normale menschen komen meermalen open en bloot verlangens voor den dag, die anders slechts een vertaling van symbolen onthult.

Een epilepticus die in de maatschappij een eenvoudige burgerbetrekking behoorlijk vervulde, geraakte in een deliranten toestand, waarin hij doorleefde dat hij doodging en begraven werd. Daarbij veranderde hij in een diertje als een regenwurm en keerde als spermatozoo in het lichaam zijns vaders terug, waaruit hij opnieuw geboren werd. De man die niet psychoanalytisch behandeld werd en buiten verdenking stond, dat hij door bekendheid met psychoanalytische theorieën of iets dergelijks beïnvloed was geworden, stond zelf bij het ontwaken versteld over hetgeen hij beleefd had. Een dergelijk geval leert ons op hoedanige wijze de onbewuste werkzaamheid van den geest voor een wensch als dien om te sterven en herboren te worden al niet een vervulling uit kan denken.

De nieuwe inzichten in de wordingsgeschiedenis en de beteekenis van geestelijke afwijkingen, die wij aan de psychoanalyse danken, zijn in de eerste plaats een uitvloeisel van de erkenning van het onbewuste. De mensch die tot een zekeren trap van beschaving zich ontwikkeld heeft, draagt in zijn onbewuste nog al die eigenschappen met zich, welke hij heeft moeten leeren beheerschen om dien trap te bereiken. Al de onderdrukte neigingen leven daarin nog voort. Het verleden van het individu: het kind, en het verleden van den cultuurmensch: de wilde, zijn daarin nog steeds aanwezig.

Daarmede komt een eigenaardig verschil voor den dag tusschen lichaam en geest. Het lichaam verliest bij het ouder worden veel van wat het als kind bezat. De geest schijnt dat ook te doen, maar het is

inderdaad slechts *schijn*. De fontanellen zijn gesloten en de thymusklier is ontaard. De tandelooze is zijn tanden voor goed kwijt en de kaalhoofdige weet dat hij op een terugkeer van de beharing van zijn schedel niet heeft te rekenen. Maar de kinderlijke geest kan zich het geheele leven door opnieuw in ons uiten. De emoties die wij in onze prille jeugd hebben beleefd, kunnen zich nog herhalen, als wij grijsaards geworden zijn. In onze droomen doorleven wij telkens weer gebeurtenissen, die zich in alle mogelijke tijdperken van ons leven hebben afgespeeld. Wat lang vergeten scheen, komt onverwachts weer voor den dag. Het is alsof er bij den geest in hoofdzaak bijkomt en niet afgaat. Wij hebben althans geen zekerheid dat wij werkelijk iets verloren hebben, dat eenmaal deel van onze geestelijke organisatie heeft uitgemaakt, zoolang geen dementieproces haar afbreekt. Het lichaam is telkens weer anders dan het vroeger was; de moleculen waaruit het voor eenigen tijd bestond, zijn gaandeweg alle door andere vervangen. Maar de geest duurt voort en neemt steeds in samengesteldheid toe.

Met een lichamelijke ziekte is er iets nieuws in het lichaam gekomen, chemische verbindingen die er vroeger niet waren, woekeringen van weefsel die men te voren miste. Andere weefselelementen zijn echter verdwenen. Bij een geestelijke ziekte komt echter juist het oude, het vroegere weer voor den dag. Daarbij kan het later verworvene voor goed teloorgaan: er kan een dementie ontstaan; het kan ook slechts tijdelijk zich niet doen gelden.

Het laatste geval doet zich ook bij de wisselingen der geestelijke gesteldheid voor, die de normale mensch nu en dan vertoont. Wij kunnen hem onder bepaalde omstandigheden geheel zien veranderen. Laat ik als voorbeeld het geval nemen, dat hij wat wij noemen „in feestelijke stemming" geraakt. Het kan dan voorkomen, dat hij in dolle uitgelatenheid zich aan allerlei

conventies niet meer stoort. Ook zonder gebruik van alcohol kan hij in een soort roes geraken, waarbij hij geheel andere eigenschappen aan den dag legt, dan in het gewone dagelijksche leven. Hij kan een levendigen bewegingsdrang vertoonen en daarbij luidkeels zingen, terwijl hij telkens dezelfde liederen herhaalt en van een voorkeur voor rhythmen blijk geeft. Het is een beeld dat ik als algemeen bekend mag veronderstellen en waarvan ik daarom geen verdere bijzonderheden op zal noemen.

Met te zeggen dat wij hier den invloed van een vroolijk affect op de psychische processen zien, verklaren wij deze wijziging in den geestelijken toestand niet. Men kan even vroolijk zijn zonder een dergelijke verandering te ondergaan. Wij weten dat de verandering veel eerder optreedt, wanneer een groot aantal vroolijke menschen bij elkaar is, dan wanneer men alleen of slechts met weinigen is in zijn vroolijkheid. Men verandert alshetware elkander door voortdurend wederkeerig het voorbeeld van de verandering te geven. Men stelt zich op de verandering in. Men kan dat doen, omdat men tot zekere hoogte in een toestand tracht terug te keeren, dien men vroeger gekend heeft. Het was in de vroege jeugd, dat men in een dergelijken roes placht te geraken, wanneer men vroolijk was.

Het eigenaardige is dat een zelfde verandering ook onder invloed van het gebruik van alcohol kan plaats vinden, nu veel gemakkelijker en zelfs wanneer men slechts met weinigen of geheel alleen is. De alcohol bevordert dus het intreden van dien toestand van kinderlijke uitgelatenheid, maar deze kan ook niettegenstaande het gebruik van alcohol uitblijven, wanneer men zich in het geheel niet op een dergelijken toestand instelt. Zoodoende kunnen bij hetzelfde individu de geestelijke afwijkingen die de intoxicatie met alcohol vergezellen, bij verschillende gelegenheden groote verschillen vertoonen, al naardat het individu

zich op bepaalde toestanden instelt, wat weer van allerlei omstandigheden afhangt, en zoo vinden wij bijv. de eene maal een maniacale opgewektheid, een andere maal een rustigen toestand die gaandeweg in sufheid en slaperigheid overgaat, en een derde maal een zekere vijandige houding tegenover de omgeving met een somberen gemoedstoestand als achtergrond.

Wij vinden dus een wisselwerking tusschen twee factoren: een vergift aan den eenen kant en een gedisponeerdheid van den geest tot een bepaalden toestand aan den anderen kant. Daarmede moeten wij altijd rekening houden, wanneer onder inwerking van een vergift geestelijke afwijkingen optreden. Die toestand ligt alshetware gereed in het onbewuste, maar een hoogere organisatie van de bewuste geestelijke processen belet hem zich van deze en daarmede van de handelingen meester te maken. Het vergift maakt de instandhouding der hoogere organisatie echter onmogelijk en nu komt die toestand voor den dag. Zoodoende bewerkt de intoxicatie een teruggang tot een lagere organisatie, een *regressie*.

Het aannemen van een regressie verschaft op de wordingsgeschiedenis der geestelijke stoornissen een geheel anderen kijk dan men vroeger had, toen men zich voorstelde dat het op de hersenen inwerkende vergift meer onmiddellijk door een verstoring van het associatieverloop tot het optreden van geestelijke afwijkingen aanleiding gaf. Dit zou echter tot een werkelijke verwardheid, tot een chaos van den geest moeten leiden en in plaats daarvan trof men, hoe vreemd de uitingen van den geest ook mochten zijn, toch altijd weer samenhang aan, wanneer men er slechts in slaagde voldoende kennis te verkrijgen van hetgeen er in de lijders omging.

De lagere organisaties die wij te voorschijn zien treden, vertoonen steeds kinderlijke trekken, doch komen niet zonder meer met toestanden die in de jeugd bestaan hebben, overeen. Zij verschillen daar-

van al dadelijk door hun onvoldoende aanpassing aan de werkelijkheid. Er komen gevallen voor, dat volwassen personen tot zekere hoogte tot den toestand van een zuigeling terugkeeren; met name STEKEL heeft zulke gevallen beschreven. De lijder meent slechts melk te kunnen verdragen en hij zuigt die op, hij kan niet meer loopen en houdt dus het bed, hij is weer geheel onzelfstandig geworden en moet als een klein kind worden verzorgd. Maar hij is en blijft met dat al een groot mensch, dat reeds een geheele ontwikkeling achter den rug heeft, en daardoor kan hij niet geestelijk weer geheel en al een zuigeling worden. In andere gevallen vinden wij waandenkbeelden waarmede de lijder blijk geeft gelijk te staan met dien trap van ontwikkeling, waarop het kind nog de meest onwaarschijnlijke sprookjes voor waar houdt. Maar die waandenkbeelden zijn niet zonder meer de terugkeer van fantasieën uit den kindertijd: het latere leven heeft er ook zijn stempel op gedrukt.

Als waandenkbeelden zijn zij trouwens nog iets meer dan enkel fantasieën. Het zijn fantasieën die de vervulling van wenschen moeten brengen en waarvan degene die haar voortbrengt, niet inziet dat het fantasieën zijn. Wij stuiten hier op een factor, die naast de intoxicatie de voornaamste aanleiding tot het ontstaan van geestelijke stoornissen is. Het is ditmaal een geestelijke factor, de *onbevredigdheid*. In den natuurstaat wordt in hoofdzaak de bevrediging van twee driften: die tot instandhouding van zichzelf en die tot voortplanting van de soort, op eenvoudige wijze onmiddellijk gezocht en daarbij doen zich gewoonlijk maar twee mogelijkheden voor, de eene dat de bevrediging ook gevonden wordt, en de andere dat het individu in plaats daarvan om het leven komt. Een onbevredigd voortleven, een uitstellen van de bevrediging, een zoeken van een bevrediging op andere wijzen en het ontstaan van allerlei bijzondere

neigingen uit de oorspronkelijke driften, dat daarmede samengaat, kent de natuurstaat niet, doch doet juist de cultuurstaat van hem verschillen.

De beschaafde mensch moet zijn driften weten te beheerschen, moet onbevredigdheid kunnen verdragen en met allerlei surrogaten voor de oorspronkelijke vormen van bevrediging genoegen weten te nemen. In plaats van die vormen treden allerlei conventioneele vormen van bevrediging. Met het uitstellen van de bevrediging en met het zoeken van bevrediging langs meer gecompliceerde wegen komt nu bij den mensch iets tot ontwikkeling, waarvan in de overige dierenwereld slechts een eerste begin gevonden wordt: de fantasie. Hij is in staat over de toekomst te fantaseeren en van bepaalde fantasieën die daarop betrekking hebben, de vervulling te wenschen. Zijn onbevredigdheid leert hij te verdragen door zich een toekomst voor te stellen, waarin hij bevredigd is. Hij leert echter tevens een nieuw middel kennen om zich te bevredigen: in plaats van aan de werkelijkheid, aan de fantasie. Deze zoogenaamde *autistische* bevrediging, die hij voor de *realistische* in de plaats laat treden, vergoedt hem het gemis van veel, waarvan hij de werkelijke vervulling te vergeefs wenscht.

Maar zij kan hem ook noodlottig worden doordien hij zich met haar tevreden stelt en niet verder iets werkelijks dat hem bevrediging brengt, poogt te bereiken. Dan keert hij zich van de werkelijkheid af en zoekt hij zich niet langer aan deze aan te passen, wat in de maatschappij noodzakelijkerwijze conflicten met zich meebrengt en hem voor zijn omgeving tot een zonderling, een zenuwlijder of een krankzinnige maakt. Hij wordt daarbij weer min of meer een kind; in zijn handelingen is dikwijls meer een spel te zien dan ernstige pogingen om iets te verwezenlijken en het zijn kinderlijke fantasieën, waaraan hij zich bevredigt, want nu hij de aanpassing aan de werkelijkheid opgeeft, staat aan het verdrongen onbewuste

tot zekere hoogte de toegang tot het bewustzijn open. Andere malen zoekt de lijder de aanpassing terug te vinden en zijn fantasieën te onderdrukken, maar moet dat bekoopen met dwangdenkbeelden en allerlei nerveuse verschijnselen.

De aanwezigheid van kinderlijke fantasieën in het onbewuste en de mogelijkheid tot autistische bevrediging bedreigen den onbevredigde dus met wat naar buiten als een geestelijke stoornis aan den dag treedt. Wanneer den mensch zijn idealen ontnomen worden, wanneer de werkelijkheid hem wreed ontnuchtert, wanneer hem de objecten ontvallen, die hem een realistische bevrediging brachten, moet hij nieuwe idealen trachten te vinden, die bij de werkelijkheid passen, zooals hij die heeft leeren kennen, en nieuwe objecten voor een realistische bevrediging. Langs nieuwe wegen moet hij verder gaan. Zoo niet, dan dreigt een terugkeer naar idealen en objecten van vroeger dagen, die voor een jeugdtoestand geschikt waren, maar op lateren leeftijd een behoorlijke aanpassing aan de werkelijkheid verhinderen. Voor dien terugkeer bestaat vooral gevaar, wanneer iemand in een innerlijk conflict geraakt, waaruit hij geen uitweg weet. Daarbij dreigt nog een andere regressie. Met het verloren gaan der gehechtheid aan objecten in de buitenwereld, krijgt de liefde voor zichzelf de overhand en ontwikkelt zich een toestand van *narcisme* met al de gevolgen van dien. Dat beteekent een terugkeer tot een toestand, waarin het kind zijn liefde nog aan geen enkel object buiten zich gehecht had. Door de wijziging in de verhouding tot de buitenwereld, die het narcisme meebrengt, in aanmerking te nemen, heeft men een verklaring gevonden voor veel dat tot nog toe in het gedrag der lijders aan psychosen volkomen duister was.

Dat iemand geen bevrediging in de werkelijkheid weet te vinden, is echter slechts ten deele aan uitwendige omstandigheden te wijten, zooals aanstonds

duidelijk wordt, wanneer men onder overeenkomstige omstandigheden de een geestelijk ziek ziet worden en de ander gezond ziet blijven. De onmogelijkheid tot bevrediging onder aanpassing aan de werkelijkheid en het zoeken van een bevrediging die bij een vroeger stadium van ontwikkeling behoort, hangen af van een remming in de ontwikkeling, die door een fixatie aan een bepaald stadium heeft plaats gevonden. De lijder keert terug tot een stadium, waarboven hij zich eigenlijk nooit behoorlijk ontwikkeld had. Van den aard en de mate van zijn psychisch infantilisme hangt het af, of iemand in het latere leven onder minder gunstige uitwendige omstandigheden al of niet spoedig versagen zal en den terugweg in zal slaan, die hem tot een geestelijk zieke maakt.

Maar ook zonder dat zulks gebeurt, zien wij zulke fixaties aan vroegere stadia van het leven hun invloed op latere stadia uitoefenen. In het latere leven herhaalt zich telkens het vroegere; zooals iemand als kind van enkele jaren op bepaalde omstandigheden, die zijn gemoed in beroering brachten, heeft gereageerd, zien wij hem in zijn verdere leven wederom reageeren op omstandigheden, die daarmede op een of andere wijze eenige overeenkomst vertoonen. Dat is deels toe te schrijven aan den bijzonderen aard der ondervindingen die in de prille jeugd zijn opgedaan, deels aan den bijzonderen aanleg, die den een anders op zulke ondervindingen doet reageeren dan den ander. Wanneer het gelukt den levensloop van lijders aan geestelijke afwijkingen tot in hun eerste levensjaren te vervolgen, pleegt voor den dag te komen, dat zij feitelijk toen reeds aan geestelijke stoornissen hebben geleden; zij hadden destijds reeds met de fixatie te kampen en eerst wanneer men daarover de noodige gegevens verkregen heeft, gelukt het een behoorlijk inzicht in de wordingsgeschiedenis van hun lijden te verkrijgen. Over de oorzaken der fixatie kan ik evenwel hier niet uitweiden, daar ik dan het

geheele ingewikkelde probleem van de psychosexueele ontwikkeling in de jeugd ter sprake zou moeten brengen.

Ik moet thans volstaan met dezen vluchtigen blik te geven op eenige nieuwe opvattingen, die de psychoanalyse ons omtrent geestelijke stoornissen heeft gebracht. Wanneer ik denk aan hetgeen ik in den aanvang mijner voordracht aangaande Wernicke heb gezegd, moet ik er op bedacht zijn, dat over een kwart eeuw ook die opvattingen weer in vele opzichten verouderd kunnen zijn. Maar dan mag ik toch ook bedenken, dat Wernicke met zijn leer der „überwertigen Ideen" een stap vooruit in de ontwikkeling der psychopathologie heeft gedaan, die van blijvende beteekenis is. Wanneer ik dan vertrouw, dat de resultaten der psychoanalyse voor de psychopathologie reeds een aanmerkelijken vooruitgang beteekenen, dan is dat vooral ook hierom, dat zij ons hebben bevrijd van een beschouwing van den menschelijken geest, die daarin enkel de voortbrengselen eener machine zag en in geestelijke afwijkingen slechts de mislukte producten eener defecte machine. De psychoanalyse heeft ons geleerd het geestelijk gebeuren niet botweg tot een stoffelijk gebeuren te herleiden, waarmede wij den eigen aard van het geestelijke miskennen, doch het te herleiden tot biologische factoren, die het levende organisme, geest en lichaam te zamen, beheerschen. Zij heeft ons de driften leeren kennen en haar onderlingen strijd. Zij heeft ons leeren zien, dat de menschelijke cultuur de onderdrukking der geslachtsdrift door de ikdrift inhoudt, en de beteekenis daarvan voor de geestelijke ontwikkeling van den mensch ontsluierd. Zij heeft ons de uitingen van geestelijke ziekten leeren verklaren als pogingen om onder abnormale uitwendige en inwendige omstandigheden toch nog tot bevrediging der driften te geraken.

Zij heeft daarmede echter ook opschudding ver-

wekt en heftigen tegenstand. Het denkbeeld dat in het onbewuste neigingen kunnen schuilen, waarvan men het bestaan niet vermoedt en waarom men anderen veracht, als men haar bij hen aantreft, brengt verontrusting teweeg. Zoolang men nog meenen kan dat men een goede machine is, die goede gedachten voortbrengt, kan men ten minste zijn gemoedsrust bewaren, in de hoop dat er geen defecten zullen optreden, waarvoor men overigens ook niet verantwoordelijk zou zijn en waarvan men de reparatie aan den geneesheer zou overlaten. Maar men dient zich af te vragen of het, vooral nadat de oorlog en de daarop allerwegen gevolgde verwildering ons geleerd hebben, wat al voor de maatschappelijke orde gevaarlijke neigingen in den mensch kunnen schuilen, niet de voorkeur verdient de oude materialistische dogma's op te geven, om door een betere kennis van zijn eigen geest meer bestand te zijn tegen de gevaren, die van den kant van onze verborgen neigingen ons kunnen bedreigen.

Ik heb gezegd.

